

ISTEN HALÁLÁTÓL AZ EMBER HALÁLÁIG

Az értelem posztmodern önfeláldozása*

*Abboz, hogy világosan látható legyen
a posztmodernizmus történelmi értelme
és szerepe – vagy más megközelítésből*

*„üdv történeti” helye –,
röviden föl kell vázolnunk azokat
a történelmi lépéseket,
amelyek elvezettek hozzá.*

*Vagyis bele kell ágyaznunk abba
a történelmi folyamatba,
amelynek három nagy lépcsője
a tradicionalitás, a modernitás
és a posztmodernitás.*

A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben egy merőben újfajta létértelmezési módszer bontakozott ki, mely szakított az összes korábbi szemlélettel és irányzattal, filozófiával és módszerrel, és amely önmagát „posztmodernizmusnak” nevezte. A posztmodernizmus ugyanolyan univerzális létértelmezési kísérlet, mint

a modernizmus, azaz a különbséggel, hogy míg az utóbbi újfajta általános szemléleti fundamentumot, „közös nevezőt” biztosított

a legkülönbözőbb, egymással gyakran élesen szembenálló irányzatoknak, addig a posztmodernizmus a maga minden specifikus doktrínát és szemléletet korrodáló mivoltában a tökéletes homogenitás felé tart. E szemlélet egy olyan sajátos fundamentum – fundamentalizmus –, amely nem enged önmagára épülni semmiféle szemléleti szuperstruktúrát. A posztmodernizmus pontosan akként a „világegyenletként” kívánja magát bemutatni, amelyet a fizikában már évtizedek óta hiába keresnek, s amely egyetemes kulcsot kínál az emberi tudás minden egyes szegmenséhez.

* A szerző köszönettel tartozik egyrészt Ratkó Lujzának, aki számos kiváló észrevételével gazdagította a tanulmányt, másrészt úgyszintén köszönettel tartozik – mind inspirációk, mind bizonyos „szövegek” tekintetében – Horváth Jánosnak, Szabó Emesének és Tverdota Gábornak.

Tradicionalitás (defenzív antimodernizmus)¹

Történetének hasonlíthatatlanul nagyobb részét az emberiség a tradicionalitás állapotában, illetve a tradíció korában élte.² A tradicionalitás évezredekén keresztül a világ minden táján stabil keretet biztosított az emberi létezés számára: segítette az embert önmagához és a világhoz való viszonyának kialakulásában, mindenütt és mindenkor egyfajta rendezett életkeretet biztosított számára. A tradíció volt az, ami évezredekén keresztül strukturálta az ember közösségi létét, és értelmet adott egyéni lé-

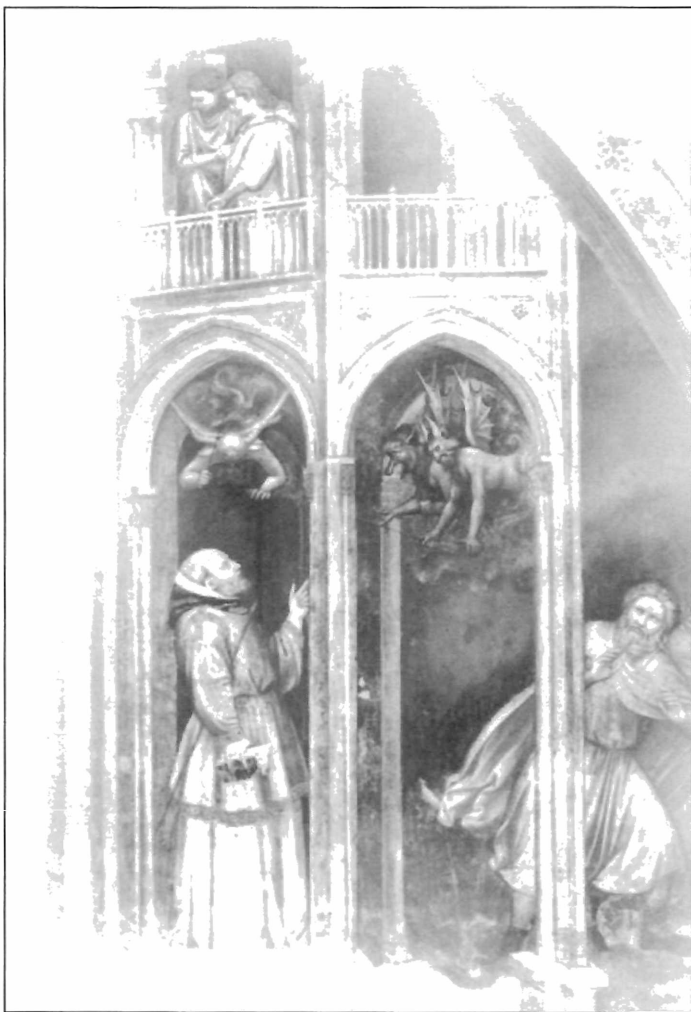
1 A tradicionalitást retrospektíve és modern nézőpontból szokás „premodernitásnak” nevezni (vö. Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*. Budapest, 1993, T-Twins Kiadó – Lukács Archívum – Századvég Kiadó. 9. o.). Ez a megnevezés azonban azt a téves képet sugallja, mintha a tradicionalitásnak nem lenne a modernitástól markánsan különböző tartalma, és csupán a modernitás relációjában, mintegy a modernitás felé vezető útként lenne létjogosultsága. Ennek sokkal inkább a fordítottja igaz: a modernitás – időbeli rövidege, földrajzi korlátozottsága és inkohereciájából fakadó labilitása miatt – a tradicionalitás ellentmondásos „függeléke”.

tének. Stabilitása – mint minden rendszer esetében – *koherenciájából* fakadt. Civilizációk és kultúrák születése és halála alig, vagy egyáltalán nem érintette – mindaddig, amíg szembe nem találkozott egy merőben másmilyen alapelvek szerint működő rendszerrel: a modernitással. A modernitás volt az, ami megtalálta a tradicionalitás szövetében azt a szálát, amelyet meghúzva szépen lassan az egészet le tudta bontatni. Talán furcsának hat, de a tradíció világát mindig is mélyen áthatotta saját mulandóságának tudata, s nagyon sok helyi megnyilvánulásában teljesen tisztában volt azzal, hogy szükségképpen eljön az az idő, amikor át kell adnia a helyét egy vele ellentétes értékrendhez igazodó világnak (melynek éppen ezért nem is volt nehéz felvázolnia a sajátosságait).

A koherencia nem jelent homogenitást, s éppen ezért a tradicionalitás semmiképpen nem képviselt homogenitást vagy uniformitást. El-

2 A tradicionális világlátás két kiváló summázata Hamvas Béla: *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya* (Budapest, 1988, Magvető Könyvkiadó), valamint Seyyed Hossein Nasr: *Knowledge and the Sacred* (Albany, 1989, State University of New York Press) című munkája.

lenkezőleg: azon alapelvek, amelyek a tradicionalitás lényegét alkották, rendkívüli sokszínűséget – ma úgy mondanánk: pluralitást – biztosítottak a régi embernek, a *homo religiosus*nak. Méghozzá nemcsak a kulturális formák tekintetében, hanem a gondolkodás magasabb szintjein is: a mitológia, a vallás, a teológia és a bölcelet területén. Elegendő itt csupán a tradicionalitás két olyan összemérhetetlen elemére gondolni, mint a buddhizmus és a kereszténység, amelyek szinte minden tekintetben – a doktrína, az élet-szemlélet, a spirituális út, a társadalmi szerepvállalás, a társadalomszervezési mód stb. tekintetében – *végletesen* különböznek egymástól.

Mi volt az, ami olyan, egymástól térbelileg és fenomenálisan is nagyon messze fekvő tradicionális egységeket összekötött, mint amilyen India, a közép-európai paraszti kultúrák vagy a prekolumbiánus Amerika magaskultúrái? Természetesen mindenekelőtt magának a *tradicionalitásnak* az elve. A tradicionális ember mindig a kezdet és az eredet, végső soron pedig a Kezdettelen – a böhmei *Urgrund* – fényében értelmezte önmagát s világát. Számára az időbeli kezdet az Időtlen és Kezdettelen, a *transzcendencia* lenyomata volt az időben. Az a pont, amelyben a transzcendencia vertikálitása és az ő földi világának horizontalitása metszette egymást. A tradicionális ember számára a múlt értékét nem egyszerűen régisége, hanem a kezdethez, ezen keresztül pedig a transzcendenciához, az Időtlenhez való közelsége adta. Ugyanakkor a tradicionális ember nemcsak ezt az egyetlen, múltbeli, egyre távolodó találkozási pontot ismerte: ami az időbeli áthagyományozódást kiegészítette és élettel töltötte meg, az a transzcendencia *itt és most* folytonosan megvalósuló „alászállása”, „testet öltése” volt. Ezáltal az idő és az örökkévalóság frigye minden ember számára hozzáférhető, megvalósítható volt.

Ahogy tehát a hagyományozódás horizontális láncolata révén a múlton keresztül az isteni világhoz kapcsolódott az ember, éppúgy visszakapcsolódhatott ehhez a világhoz a rítus vagy a spiritualitás alapvetően vertikális és aszcenziális aktusa révén. A *homo religiosus* számára a Kezdet és a Fent egybeesett: mindent fentről, vagyis a kezdetből vezetett le, és mindent fentre, vagyis a kezdetbe kapcsolt vissza. Éppen a kezdettel és a fenttel való eleven kapcsolata révén óvta meg magát attól, hogy az idő árja elsodorja. Az időben ellenséget látott, s ezért le akarta győzni. Azonban nem úgy, mint a modern ember, aki versenyt fut az idővel, s ezáltal egyre inkább a hatalmába kerül – hanem úgy, hogy szisztematikusan *lassítani* igyekezett. A *homo religiosus* vagy beilleszkedett *szakralitása* révén abba a ciklikus rendbe, amely éppúgy megmu-

tatkozott számára a kozmikus mozgásokban, mint leghétköznapiabb környezetében – vagy ki-
lépett e körből *spiritualitása* révén, de befelé, a
kör mozdulatlan isteni középpontja felé, melyet
önmagán belül talált meg. Ilyen módon a régi
embernek magától értetődően nem volt történe-
lem-tudata: az állandóság bűvöletében élt. Az ál-
tala felismert Egészbe akart bekapcsolódni, beil-
leszkedni, a felismert kozmikus és metakozmi-
kus Rend harmonikus részévé akart válni. Inten-
zív vertikális-tudata volt: a lét különböző szfé-
ráit számára az Ég Akarata kapcsolta össze, az
az isteni léttengely, amely legjellegzetesebb kife-
jeződését a világfa-szimbolizmusban nyerte el. S
mert világos különbséget tett Ég és Föld, fent és
lent között, intenzív hierarchia-tudata volt.

A tradíció világa Európából gyakorlatilag el-
tűnt, de helyét Európán kívül sokfelé nemhogy
a posztmodernitás, de még a modernitás sem
tudta átvenni – vagyis még mindig bőségesen
vannak olyan kulturális egységei a világnak,
amelyek többé-kevésbé ellent tudnak állni a mo-
dernitás túlnyomásának, s többé-kevésbé őrzik
tradicionalitásukat.

Modernitás (offenzív antitradicionalizmus)

A modernitás jellegzetesen *posztkeresztény* fej-
lemény, mely a kereszténység meghatározó sze-
repe visszaszorulásának arányában bontakozott
ki – noha vannak prekeresztény gyökerei is (zsi-
dóság, görögség, latinság).³ Hogy létrejöttét mi-
lyen mértékben köszönheti a kereszténységnek
– egészen pontosan annak a sajátos állapotnak,
amelyet a kereszténység és *csak a kereszténység*
hagyhatott maga után –, és milyen mértékben
Jeruzsálemnek, Athénnek és Rómának, ez olyan

3 Elegendő itt a zsidó „szakrális racionalizmusra”, a
görög demokráciára vagy a római funkcionalizmusra
gondolni. Mindenesetre ami mindhármát összeköti,
az a *sacrum*mal való erősen meglazult viszonyuk.

probléma, amelybe ezúttal nem merülhetünk
bele. Mindenesetre azokon a területeken, ame-
lyeket Európa nem népességének kirajzása révén
gyarmatosított, modernitásról szinte csak a hu-
szadik századtól kezdve beszélhetünk. Európá-
ban viszont már a reneszánsz elkezdte felszá-
molni azokat a kötődéseket, amelyek az európai
embert a szakralitás keresztény formájához kö-
tötték. A humanizmus és a protestantizmus,
majd a felvilágosodás tovább fokozta az európai
embernek a kereszténységtől való elszakadását,
anélkül azonban, hogy a teljes szakadás végbe-
ment volna. Ez még a liberalizmusnak, a szocia-
lizmusnak és a szcientizmusnak sem adatott
meg, noha hatásuk alatt a 19-20. század embere
gyakran ringatta magát abban a hitben, hogy tö-
kéletesen sikerült elszakadnia a vallás és a ha-
gyomány világától.

A modernitás igen nagy mértékben *antitradi-
cionalitás*, s mivel a tradicionalitás Európában
mindenekelőtt kereszténységként jelenik meg,
egyúttal *antikrisztianizmus* is, sőt mivel a ke-
reszténységen belül a tradicionalitás elvét le-
gerősebben a katolikus egyház képviseli, *antika-
tolicizmus* is. Önmaga megvalósulása érdekében
a modernségnek természetes módon szembe
kellett fordulnia a tradicionalitással. Ezt eleinte
csupán burkoltan tette, hiszen a reneszánsz a ke-
resztény lényeg elutasítása mellett még igyeke-
zett megőrizni a keresztény formát. Az antitra-
dicionalitás leghevesebb és legerőszakosabb vál-
tozata a felvilágosodásban, illetve a különféle
forradalmi mozgalmakban bontakozott ki (és itt
nem csak a politikai forradalmakról van szó),
míg a liberalizmus és a szcientizmus, a maga
sokkal szalonképesebb, ám annál gyökeresebb
erozív eszközeivel segítette az európai embert
keresztény múltjának elfeledésében. Éppen
ezért ha a tradicionalitást defenzív antimoderni-
tásnak neveztük, akkor joggal nevezhetjük a
modernitást offenzív – *forradalmi* – antitradici-
onalitásnak.

Mivel a modernségnek egyszerűen a tradicio-
nalitás *ellenében* kellett megfogalmaznia önma-

gát, elvei sok tekintetben alig többek a tradicionalitás feje tetejére állított elveinél: a modernitás a tradicionális divinizmussal a humanizmust állította szembe; a vertikalizmussal a horizontalizmust; a hierarchia elvével az egyenlőség eszméjét; a monarchiával a demokrácia két formáját: a polgári demokráciát és a népi demokráciát; a fölfelé igazodó és a kozmikus-metakozmikus rendbe illeszkedő rend-eszmével az individuális és statuális szintű liberalizmust; az örök összefüggéseket kereső teológiával az anyagi világ titkait kutató természettudományt; a tekintélyelvűséggel a közvéleménynek a médián keresztül megnyilvánuló hatalmát; a haszon szándékos korlátozását képviselő céhrendszerrel a pénz emancipálódását és a gazdaság tömegtermelésre alapozódó kapitalista felfogását; a szentkultusszal a sztárkultuszt és így tovább. A tradicionalitás és a modernitás ellentéte azonban talán sehol sem látszik olyan jól, mint abban, amit e két kifejezés implikál. A tradicionalitás embere legtisztábban a múltban látta megnyilvánulni azokat az értékeket és erőket, amelyek őt-magát is meghatározták, s az időben nemcsak a múlttól, hanem az időfölből szellemtől való fokozatos távolodást is észrevette. Ezzel szemben a modernitás embere szembefordul a hagyomány általi meghatározottsággal: tekintetét nem a homályos múlt felé fordítja, hanem a ködös jövőbe fúrja, folytonosan az „új” vágya mozgatja, a paradicsomot nem az idők kezdetén keresi, hanem a történelem végén. A körülötte lévő világot és önmagát ebben a világban úgy látja, mint ami alá van vetve egy ellenállhatatlan univerzális sodrásnak: az evolúció kényszerének. S mivel amiket nagyra becsül – tudomány, gazdaság, technika, tömegképzés stb. –, azok saját korának termékei, belátható történelmében mindenütt a haladás jeleit tapasztalja.

Ha az ember végigtekint a modernitás európai történetén, akkor minden vonatkozásban csupán *átmeneteket* lát. Az a progresszió, amely a mai világban minden specifikusan modern területen megfigyelhető, jól látható a modernitás önértelmezésének, illetve magának a modernitás-eszmé-

nek a vonatkozásában is. Éppen ezért a modernitás eddig még csak instabil állapotként, vagyis folytonos átmenetként tudta önmagát értelmezni, egészen egyszerűen azért, mert töredékessége a teljesség folytonosan magasabb szintjei után kiáltott, inkoherenciája a koherencia folytonosan magasabb szintjei után sóvárgott. Mindaz ugyanis, ami átmeneti, inkoherens: folytonosan keres valamit, amit még nem birtokol.

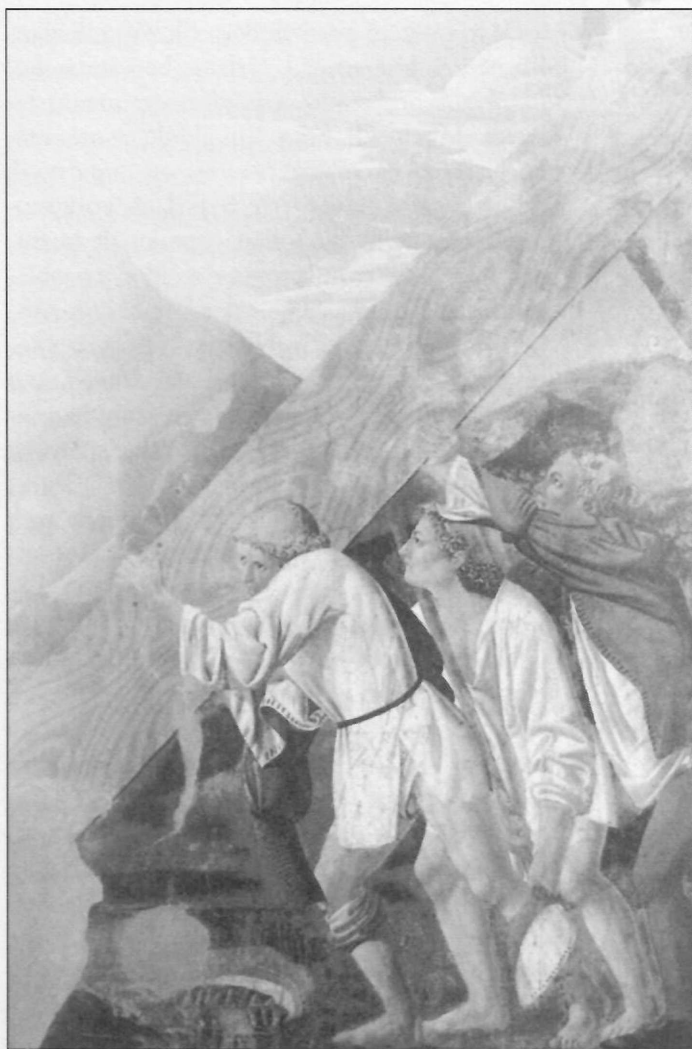
Van azonban valami, ami a modernitást folytonos önkeresésében, vagy inkább végső önmegtalálásában – már ha egyáltalán legalább elvi szinten lehetőség van erre – akadályozza. Ugyanis azon princípiumok alapján, amelyekre a tradicionalitással folytatott küzdelmében alapozta önmagát, elérték fejlődésének végső határához. Immár éppen azok az alapelvek nem engedik további fejlődését – *végső önmegtalálását* –, amelyek nélkül esélye sem lett volna megvívni történelmi csatáját a tradicionalitással. Ezek az eszmék ugyanis már üres, visszahúzó ballasztoknak minősülnek. Vagyis pontosan azok gátolják további önmegtalálásában, amelyek eddigi – természetesen viszonylagos – önmegtalálásában segítettek. Most derül ki, hogy a specifikusan modern eszméknek csupán *instrumentális* jelentőségük volt. És ez az a pont, ahol a szerepet át kellett vennie a posztmodernitásnak.

Posztmodernitás (explicit antimodernizmus, implicit antitradicionalizmus)

Bár a posztmodernizmusnak különböző irányzatai és módszerei vannak, ám ezek úgy fogandók fel, mint olyan hadtestek, amelyek egyetlen megsemmisítendő célpont ellen különböző oldalokról támadnak, s amelyeket éppen a közös ellenség: a modernitás fog össze.

A posztmodernizmus alapjait *Jean-François Lyotard* (1927–1998) vetette meg, nemcsak azáltal, hogy a kifejezést mint olyat a művészet terü-

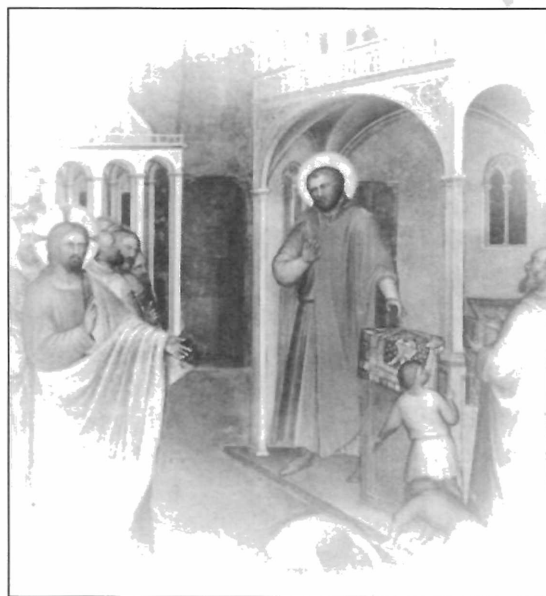
letéről átemelte egy sokkal átfogóbb területre, a filozófia, illetve egy univerzális korszemlélet síkjára, hanem azáltal is, hogy kimondta az átfogó avagy kevésbé átfogó világértelmezések, szemléletek és eszmék (posztmodern terminológiát használva: „metanarratívák”, vagyis „nagy elbeszélések”) korának végét. *Michel Foucault* (1926–1984) ugyan nem tekinthető formálisan posztmodern szerzőnek, de a hatalom legkülönbözőbb életterületeken való megnyilvánulásával szembeni érzékenysége révén meghatározó szerepe volt a hatalom-eszme posztmodern delegitimizálásában. Foucault szerint azokat a megkülönböztetéseket, amelyek bizonyos „hatalmi törésvonalak” mentén jönnek létre (épeszű/elmebeteg – normális/perverz – orvos/beteg – börtönőr/rab – ártatlan/bűnös), egyszerűen csak bizonyos önkényes konvenciók („diskurzusok”) tartják fenn. Másfelől az ő nevéhez fűződik a történelem vagy inkább a kultúrtörténet merőben új, strukturalista jellegű olvasatának, mondhatni „dekronologizálásának” kidolgozása, a leszámolás a történelemnek azzal a konvencionális felfogásával, amely szerint az jól meghatározható tények kronologikus sora. A korai posztmodernizmus harmadik nagy alakja *Jacques Derrida* (1930–2004). Derrida dekonstrukcionizmusa közvetlenül a posztstrukturalizmusból nőtt ki, vagyis igen erős a lingvisztikai kötődése. Számára nincsen semmi az adott tudományos, irodalmi vagy filozófiai munka pusztá textúráján (a „szövegen”) kívül, és nemcsak maguk a „szövegek”, de szerzőik is teljes mértékben alá vannak vetve a nyelvi univerzumnak. Derrida „demisztifikálja” az egyes „szövegek” úgy mond „logocentrikus” vonatkozásait – vagyis mindazt, ami az adott műben a szövegen kívül bármiféle fix archimédeszi pontot képezhetne, legyen az a mű kapcsolata a szerzővel avagy a valósággal, vagy legyen az a mű jelentése. *Richard Rorty* (1931–2007) szerint a nyelv nem tükrözi a realitást. Minden konszenzusfüggő és egyszerűen az aktuális szándékoknak és céloknak rendelődik alá: nemcsak az igazság, az erkölcs és a

jó, hanem még a fájdalom vagy az élvezet is. A világban nincs egyetlen fix pont sem. *Jean Baudrillard* (1929–2007) az értékek és tartalmak egyetemes erózióját tapasztalva a formák végtelen áramlásába és egymást áthatásába veti bizalmát. A világ egyszerűen csak különböző gondolati-nyelvi modellek halmaza: az ember nem egy valódi világban él, hanem olyan képek világában, amelyek sokkal inkább kapcsolódnak a szubjektumhoz, mint bármiféle tárgyi valósághoz – közvetkezőképpen minden „igazság” konszenzuális. A valóságot tökéletesen elfedi a „jelek” végtelen felcserélhetősége.

Már a vezető posztmodern filozófusok alap-
eszméinek e rendkívül vázlatos bemutatásából
is jól körvonalazódik a posztmodernizmus lé-
nyege. Jól látszik, hogy bár időnként más-más
nyelvezetet használnak, valójában mindegyik
többé-kevésbé ugyanarról beszél. A posztmo-
dernizmus mint filozófiailag artikulált kortu-
dat radikálisan szakított mindazokkal a problé-
mákkal és témákkal, amelyek a korábbi filozófi-
ák számára relevanciával bírtak. Nemcsak a ke-
resését, de a létét is elutasítja mindannak, ami
axiomatikus vagy metafizikai, ami szubsztanciá-
lis vagy esszenciális. Minden csupán nyelvi
konstrukció, vagyis „szöveg”, amely mögött
vagy van realitás, vagy nincs. Nietzsche még
csak annyit mondott ki: „Isten halott”; a poszt-
modernisták ezt a kijelentést végső konklúziójá-
ig viszik: *az értelem halott*. És halott a jelentés
is, halott az érték is, halott a jó és rossz is. Mert –
mint Baudrillard mondja – „aki az értelem által
él, az az értelem által fog meghalni”.⁴ A poszt-
modern filozófus ezt részben *konstatálja* mint
maga körül mutatkozó világjelenséget, részben
pedig – ebből kiindulóan – *konstituálja* mint sa-
ját álláspontot. A posztmodernizmus tehát az
összes fundamentális kötöttségű szemléletre, te-
óriára és doktrínára – „archimédeszi pontra” –
vonatkoztatott szisztematikus szkepticizmus,
mely éppen radikális és explicit jelentés-, érte-
lem- és bölcsességellenessége miatt immár sem-
miképpen sem tekinthető filozófiának („a böl-
csesség szeretetének”), hanem éppen ellen-
kezőleg, csakis *miszozófiának*, vagyis „a böl-
csesség gyűlöletének” (vö. Platón: *Allam* 456a).
Ugyanis nem egyszerűen valaminek az igaz és jó
és helyes voltát kérdőjelezi meg – hogy aztán
esetleg egy másik igazat és jót és helyeset állít-
son a helyébe (mint ahogy az a tradicionalitás-
ban és a modernitásban szokás volt) –, hanem
magának az igaznak és a jónak és a helyesnek az
eszméjét veti el.

4 Mike Gane: *Baudrillard. Critical and Fatal Theory*.
London, 1991, Routledge. 54. o.

A posztmodern filozófust nem az érdekli,
hogy mi az „igazság”, hanem az, hogy a külön-
féle „igazságokat” – nézeteket – hogyan hozza
létre egy adott és történelmileg kondicionált dis-
kurszus. Ugyanakkor a posztmodernitás hierar-
chikussága okán a rész és az egész viszonyát is
felbontja: csak egymáshoz horizontálisan kap-
csolódó, egymással kölcsönviszonyban álló ré-
szek vannak, egész nélkül (a derridai *différance*).
Elvet továbbá minden „bináris oppozíciót”, kü-
lönösen elutasít azonban minden vertikális – hi-
erarchikus és axiológiai – megkülönböztetést,
mert abban a kirekesztés és a hatalom – s így az
elnyomás – lehetőségét vagy egyenesen szükség-
képpeniségét látja. A posztmodernizmus termé-
szetesen minden külső tekintéllyel szemben a
radikális és totális negáció álláspontjára helyez-
kedik, ideértve az olyan modern autoritásokat
is, mint amilyen az állam, az intézmény, a törté-
nelem, a tudomány vagy egyáltalán bármilyen
modern „metanarratíva”. Minden csak „narrá-
ció”, elbeszélés. Arról, ami van, nem lehet tudni
semmit, sőt az maga is csupán narratív módon
konstruált. A mű értelmezéséből előbb kiszorul
a kontextus, utána kiszorul a szerző, végül ki-
szorul a jelentés. Mivel a posztmodernizmus

azon a véleményen van, hogy a valóság megismerését mindig egy adott diskurzus, beszédmód kondicionálja, ezért a fennálló világot, társadalmat nem fogadja el hitelesnek, és a maga diskurzusával (diskurzusaival) új valóságot konstruál, helyesebben egy merőben új valóságképet vetít önmaga és a társadalom elé.

A valóság metafizikalitásának – entitativ természetének – felbontását mindenekelőtt a *dekonstrukció* derridai módszere szolgálja – jelenjék meg a metafizika akár a szerző személyében, akár az általa kifejezni vélt gondolatban. A dekonstrukció egy sajátos analitikus módszer, amely kiszakítja a szöveget abból a kontextusból, amely a hagyományos irodalomtörténeti megközelítés szerint a mű megértésének előfeltételeit képezte. Helyesebben kiemeli hagyományos kontextusukból és áthelyezi egy másik kontextuális hálózatba: a nyelv és a nyelviség hálózatába. A dekonstruktív módszer magának a szövegnek a belső logikai hibái révén oldja fel a szerző szándékait, s így ezek a belső ellentmondások alapvetően megváltoztatják a műnek azokat a perspektíváit, amelyeket akár a szerző, akár a hagyományos avagy klasszikus olvasat szilárd tényeknek tekintett. De nemcsak egyszerűen feltárja a belső ellentmondásokat és tévedéseket, hanem újradefiniálja a szöveget. A dekonstrukció végső célja minden logocentrikus olvasat kiküszöbölése, illetve annak igazolása, hogy a „szöveg” túl semmi – semmi fix „jelölt” (értelem, jelentés, tartalom) – nem létezik.⁵

A modernitás

a posztmodernitásból nézve

A modernizmusnak a tradíció elleni több száz éves, hadszínterek sokaságán (politika, filozófia, természettudományok, teológia, szűkebb érte-

lemben vett kultúra stb.) vívott háborújában számos olyan eszközre volt szüksége, amelyet tulajdonképpen a tradicionalitástól kölcsönzött. A tradicionális szemlélet tartalmi elemeinek elutasítására csak akkor volt esélye, ha ezekkel saját szemléletének tartalmi elemeit állította szembe. Ehhez azonban meg kellett őriznie a gondolkodásnak azokat az alapstruktúráit és alapformáit, amelyek a tradicionalitásnak is a sajátjai voltak – s amelyek ilyen módon mind a tradicionális, mind pedig a modern szemlélet tartalmi elemeinek struktúráit, formáit, kereteit jelentették. A modernitás így tehát a tradíció „nagy elbeszélései” helyére a maga „nagy elbeszéléseit” állította – ámde hiába voltak ezek egymással homlokegyenest ellentétesek (divinizmus *versus* humanizmus, hierarchia *versus* egyenlőség, monarchia *versus* demokrácia, alászállás *versus* fejlődés stb.), magának a „nagy elbeszélésnek” a ténye összekötötte őket. „Igazság”, „érték”, „értelem”, „tekintély”, „hatalom” s egyáltalán mindaz, ami univerzálisan rögzített és stabil értelmezését kínálja bárminek: mindezek a – nevezzük ekképpen – kereteszmények éppúgy jelen vannak a modernitásban, mint a tradicionalitásban, csak hogy mindkettő más és más tartalmakat társít hozzájuk.

Azonban nemcsak a kereteszmények és a „nagy elbeszélések” léte kötötte a modernitást a tradicionalitáshoz, hanem az is, hogy bizonyos modern – antitradicionális – eszméket képtelen volt következetesen végiggondolni, s ahelyett, hogy maximális modernségre tört volna, megelégedett egyfajta „optimális modernséggel” – ami egyúttal egy optimális szintre redukált tradicionalitást is magában foglal. Így például a modernség a maga forradalmi lendületében a totalitarizmus minden formájával élesen szembefordult, s ilyen módon a modernitás egyik centrális eszméje éppen az *antitotalitarizmus*. S bár a modernség a maga antitotalitarizmusát kiterjesztette még a tekintélyelv elutasítására is, mindazonáltal a totalitarizmust szinte kizárólag csak a *regnum* (Trón) és bizonyos fokig még a *sacerdotium*

⁵ A kérdéssel kapcsolatban lásd Jonathan Culler: *Dekonstrukció. Elmélet és kritika a strukturalizmus után*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.

(Oltár) vonatkozásában tudta megragadni, a társadalmi lét más síkjain azonban már nem.

Sőt, a modernitás inkoherenciájának vizsgálatánál nem állhatunk meg itt, mert nemcsak egyszerűen arról van szó, hogy bizonyos eszméket nem gondolt végig, hanem arról is, hogy olyan eszmék létét is megengedte, amelyek semmilyen értelemben sem tekinthetők modernnek, és amelyek nem voltak összhangban a modernség tulajdonképpeni lényegével. A totalitarizmus körén belül maradvá (már csak azért is, mert ennek jelentősége központi mind a modernizmus, mind a posztmodernizmus vonatkozásában) elegendő itt csupán a tudományra mint a szinte megkérdőjelezhetetlen modern autoritásra gondolni, vagy arra, hogy létrejött egyfajta modernista tradíció. És akkor arról már ne is beszéljünk, hogy a totalitarizmus eszméjét a társadalmi-politikai gyakorlatban mennyire nem sikerült kiküszöbölnie a modernitásnak, hiszen az számos vonatkozásban nagyon is jól tetten érhető az individuumnak a „hivatal” által való korlátlan ellenőrzésétől kezdve a rivális nélküli szuperhatalmi pólussá – „világcsendőrré” – előlépő Amerikai Egyesült Államokon keresztül a „totalitás” eszméjét egyre több síkon megvalósító globalizációig.

Bárhogyan nézzük is, a modernitás szédítő gyorsaságú fejlődése ellenére a tudomány, a technika és a gazdaság tekintetében – s még számos egyéb tekintetben – meglepően konzervatívnak bizonyult saját alapeszméit illetően. Ebben a vonatkozásban gyakorlatilag alig mutatja a fejlődés jeleit, alig mutatja annak jeleit, hogy eszméi tekintetében tovább távolodna a tradicionalitástól. A posztmodern filozófus azonban nem hagyja magát megtéveszteni a világ gyorsulásának tényétől/látszatától. Tudja, hogy a modernitás lényegi konzervativizmusa, sőt megmerevedettsége saját narcisztikus önimádatából fakad. Tudja, hogy a modernitás – Habermas szavaival élve – „befejezetlen projektum”⁶, amelynek tökéletesedésére csak azoknak az eszméknek a feláldozása árán kerülhet sor, amelyek –

nagyobb történelmi távlatban szemlélve – csupán eszközei voltak a tradicionalitás elleni küzdelemnek, s amelyek nélkül a tradíció megsemmisítését nem is lehet véghezvinni. Ahogy – Buddha hasonlatát használva – a tutaj a folyón való átkelésre szolgál, s nem arra, hogy aztán továbbcipelje magával az ember, éppígy a modernitás eszméi is már csak akadályozzák annak a modernizálódási folyamatnak a beteljesedését, amely Európában a reneszánszsal elkezdődött.

A posztmodernizmus tulajdonképpen abból a lényegi felismerésből született, hogy a modernitásnak hiányzik a betetőződése, a végső konklúziója. A modernitás jelenlegi formájában inkoherens, és mindaz, ami inkoherens, szinte „kiált” a koherenciáért, akár azon az áron is, hogy egyes elemeit fel kell áldoznia. Azonban a modernizmusban *mint* modernizmusban ez az erő nincs meg, ez az erő csak a modernizmusban *mint* posztmodernizmusban van meg. A posztmodern ember nemcsak az olyan külső meghatározottságokat tartja elviselhetetlennek, mint amelyeket a „Trón” és az „Oltár” kifejezések sűrítenek magukba, hanem már a tudomány tekintélyét sem tűri. Nem csak senkit, de semmit sem visel el maga fölött, legyen az a történelem vagy a társadalom mint olyan. Nemcsak az igazságokat nem viseli el, amelyek felsőbb instanciaként funkcionálva lelki-szellemi „kényszert” jelentenek számára, hanem azt sem, ha egy szerző bármilyen irodalmi alkotáson keresztül megpróbálja „rákényszeríteni” saját művének „olvasát”. A posztmodern ember tehát semmihez sem kíván igazodni, semmit sem hajlandó eltérni önmaga fölött: tökéletes önmeghatározottságra tart igényt. Ehhez azonban dekonstruálnia kell az összes modern „nagy elbeszélést” s mindazt, amiben megjelenik az, ami metafizikai. A *posztmodernizmus tehát nem az ellen irányul, ami a*

6 Vö. Jürgen Habermas: *Egy befejezetlen projektum – a modern kor*. Jürgen Habermas – Jean-François Lyotard – Richard Rotry: *A posztmodern állapot*. Budapest, 1993, Századvég Kiadó. 151–178. o.

modernitásban *modern*, hanem az ellen, ami a modernitásban még „premodern”. A posztmodernizmus a „maximális modernség” nevében fordul szembe a modernizmus „optimális modernség”-koncepciójával. A posztmodernizmus a modernitás öntisztító és önbeteljesítő folyamata, vagy más megközelítésből végső önmegtisztítási kísérlete, önmagán végrehajtott életmentő műtétje, hogy megvalósuljon a tiszta, immár minden tradicionalitástól szennyezetlen modernitás.⁷

Bár a látszat szerint a posztmodernitás anti-modernitás, kissé mélyebbre nézve könnyen észrevehető, hogy a posztmodernitás egy egészen radikális *antitradicionalitás*. Ez még azt sem zárja ki, hogy a posztmodernista modernizmus-kritika időnként és látszólagosan a tradicionalitásnak avagy a tradicionalitás maradványainak az oldalára álljon. Elegendő itt csak a posztkolonializmus-kutatásra gondolni, melynek egyik elhíresült irodalmi példája Edward Said *Orientalizmus* című kötete.⁸ A kötet első ránézésre a modernitás – respektíve az orientalisztika – és a Kelet viszonyát taglalva az utóbbi mellett tör lándzsát, azonban alaposabban megvizsgálva kiderül, hogy a Kelet nemcsak, hogy egyáltalán nem érdekli a szerzőt, de még a Kelet-eszme megragadhatóságában sem hisz. Said számára „a Kelet” csupán eszköze annak, hogy a modern tudományosság egyik részterületét diszkreditálhassa. Az, amikor a posztmodernizmus a hagyomány védelmére kel a modernitás ellenében, valójában mélyebben aláássa a tradíciót, mint a modernizmus tradíció-kritikája – hi-

szen a posztmodernizmus a modernitásban még reziduálisan és gyakran pervvertált formában, de jelenlévő tradicionalitás ellen veszi fel a harcot. „A múltat végképp eltörölni” mélyen modern „csatakiáltása” tehát csak a posztmodernitásban teljesezhet be, hiszen maga a történelem sem egyéb, mint legyengített és többé-kevésbé hatástalanított tradíció, a tradicionalitás hagyomány-eszméjét pótló modern eszme, ezért a múlt eszméjét még magában hordozza, ha csak a történelemkönyvek lapjai vagy a múzeumok falai közé zárva is. *A posztmodernizmus forradalom tehát, ámde nem a modernitás ellen, hanem a modernitásért vívott forradalom, a modernitásban rejtőző tradicionális elemek ellen.*

A „szétmetaforizált” értelem⁹ – avagy a posztmodern kritikai módszer

Ahogy fentebb már volt róla szó, a posztmodernizmus kritikai attitűdje alapvetően különbözik minden korábbi kritikai attitűdtől: nem a tartalmi elemeket teszi kritika tárgyává, hiszen ehhez szüksége lenne arra, hogy a modern tartalmi elemekkel a maga posztmodern tartalmi elemeit állítsa szembe. Ámde a posztmodernizmus egyik legfőbb jegye, mint tudjuk, éppen mindennemű önmagában nyugvó entitás, elv, tartalom, igazság tagadása. Ráadásul az egyes elemek kritikájának sohasem lehet a végére érni. A posztmodernizmus ezért nem vesződik az egyes elemekkel; kritikája valóban *fundamentális*, mert a modernizmus tartalmi és formai elemeinek fundamentumát veszi célba: azt a nyelvet, jelentést, értelmet, amely minden megnyilatkozás közös nevezője. Vagy másképpen megfogalmazva, nem a tudástartalmakat teszi kritika tárgyává, hanem azokat az eljárásokat, amelyek eredményeképpen ezek a tartalmak létrejönnek.

Mivel tehát a posztmodernizmusnak a nyelvben van az ereje, ezért a reá irányuló kritika

9 E kifejezésért Szabó Emesének tartozom hálával.

7 A modernitás és a posztmodernitás közötti mélybenső kapcsolatot megnevezésük is mutatja. Amikor ugyanis egy-egy irányzat, iskola vagy stílus a „poszt” előtaggal különíti el magát az őt megelőző és forrásául vagy „elrugaszkodási pontjául” szolgáló irányzattól, iskolától, stílustól, akkor ez gyakran a valódi és originális *teremtőerő* hiányát jelzi. Ami „poszt”, az ezer szállal kötődik a „pre”-hez.

8 Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó.

legelső eszköze annak a posztmodern terminológiának az elutasítása, amely lingvisztikai szemfényvesztésének alappillére.

Dekonstrukció

A posztmodern kritizmus legfőbb eszköze a *dekonstrukció*. Maga a kifejezés magyarul annyit jelent, hogy „szétszerkesztés”: szétszerkesztése, szétbontása mindannak, ami azáltal jött létre, hogy valaki meg- avagy összeszerkesztette, *egységbe rendezte*. Az ember már időtlen idők óta tisztában van azzal, hogy az egész jóval több, mint részeinek összege. A dekonstrukció *conditio sine qua non*ja e tudás tagadása. Sőt, úgy akarja az egész létjogosultságát, vagy egyenesen a létét kétségbe vonni, hogy megpróbálja részeire visszavezetni, szubstrukturális elemeire redukálni. Nem a rendező elvből, hanem a rendező elv által felhasznált textuális materiából eredezteti az adott művet; sőt magát a rendező elvet is a textuális materiából vezeti le. Ami így – legalábbis a dekonstruktor tudatában – létrejön, annak már csak annyi köze van az eredeti műhöz, mint egy szétbontott terítő hímzőfonalainak ahhoz a mintázathoz, amely eredetileg a terítőn megjelent. Ahogy az ember nem egyszerűen sejtjeinek, alkotóelemeinek összessége, hanem ezek sajátos konstrukciója révén egy új minőség – amit emberi életnek nevezünk –, éppúgy egy mű révén is valami új kel életre a holt betűkből és szövegelemből. A dekonstrukcionizmus a mű holt és különféle forrásokból származó szubstrukturális elemeit vizsgálja, miközben tagadja a könyv „életét”, mű voltát és a benne megjelenő értelmet (a „jelöltet”) – azt, amiért az adott mű született.¹⁰ A posztmodernizmus ezért halálos ellensége mindannak, ami egész – mert az értelem valójában az egészhez és nem a halott szubstrukturális ele-

10 Éppen ezért már a dekonstrukció módszerét kidolgozó strukturalizmus pontos és adekvát megnevezése is inkább „szubstrukturalizmus” lehetne.

mekhez kapcsolódik. De a dekonstrukcionizmus ugyanígy tagadja a középpont fogalmát is, melyet gyakran a marginális elemek középpontba állításának módszerével valósít meg, ekképpen relativizálva azt, ami az adott mű vonatkozásában lényegi és centrális. Bár a mű szubstrukturájának avagy margináliáinak vizsgálata legitim, de a műre mint olyanra nézve tökéletesen irreleváns. Ha azonban egy ilyen vizsgálat – kimondott vagy ki nem mondott – célja éppen az egész diszkreditálása, akkor az már nem dekonstrukció, hanem *destrukció*. E kifejezés használata annyival is indokoltabb, mert noha jelentése azonos a „dekonstrukció”-éval, konnotációi révén pontosan azt a szándékot hordozza magában, amely a posztmodernizmus szándéka: a múlt, az értelem, a jelentés, az egész elpusztításának, „végeképp eltörlésének” szándékát. Éppen ezért a dekonstrukció tulajdonképpen úgy is felfogható, mint a mű demisztifikációja, melynek eredménye a pusztaság szöveg. Ami a műben „misztikus”, vagyis amitől a dekonstruktor meg kívánja fosztani, az az, amit a posztmodern szerzők „logocentrikuságként” vagy „referencialitásként” fogalmaznak meg: vagyis a mű megfosztása mindattól, ami művé teszi, mindattól, ami a valósággal, a szerzővel, a jelentéssel összekapcsolja. A dekonstrukció ilyen módon nem egyéb, mint az a represszív és totalitárius igény, amely – még visszamenőleg is – mindent meg akar fosztani attól, ami: önmagától. A dekonstruktor érdeklődésére egyedül számot tartó szubstrukturális szinten természetesen csaknem tökéletesen elvész a különbség mű és mű, remekmű és lektűr, filozófiai eszmefuttatás és újságcikk között – mint ahogy a posztmodernizmus egyik legfontosabb deklarált célja is ez: megszüntetni a művek – és a műveken keresztül a szerzők – közötti hierarchikus különbséget.¹¹

11 Ez egy olyan terület, ahol a posztmodernista miszozófus szerint a modernizmus a maga hierarchia- és értékellenességében nem tudott eléggé következetes lenni.

Diskurzus

Annak, ami az egyes művek vagy szövegek közvetlen környezetét adja, a posztmodern miszozófusok a „diskurzus”, vagyis „társalgás” nevet adták.¹² A „diskurzus” annak helyét foglalta el, amit a posztmodernizmus előtt „iskolának”, „szemléletnek”, „korszellemnek”, „gondolkodásmódnak”, „filozófiának” neveztek. A diskurzusok – mint a nyelv „informális” részhalmozai – eszmék, hitek, beállítottságok, cselekedetek többé-kevésbé zárt rendszerei, amelyeknek méhéből a posztmodernizmus szerint folytonosan áradnak az individuumok és azok a mikrouniverzumok, amelyekben ezek az individuumok élnek. Ezeket a diskurzusokat „úgy kell felfogni, mint önmagukba zárt, önmagukat szabályozó, önmagukat átalakító entitásokat, melyeknek egyedi elemei csupán a struktúrának mint egésznek relációjában bírnak jelentőséggel”.¹³ A posztmodernizmus szerint mindenki egy-egy ilyen diskurzus foglya, és valójában maga a diskurzus határozza meg, hogy az individuum, mint annak egyik eleme, milyen nézetet alakít ki, milyen cselekvésmintákat követ. Nem az egyes individuumok választják a nekik megfelelő diskurzust, hanem a diskurzusok vonzzák magukhoz és formálják a maguk képére az individuumokat.

Önmagában véve a diskurzus fogalmában semmi új nincsen, mert az ember mindig is tisztában volt azzal, hogy bizonyos csoportok „egy nyelvet beszélnek”, csak éppen nem adott ennek a jelenségnek nevet. Amit ehhez a posztmodernizmus hozzátett, az egyrészt ennek a jelenségnek az abszolutizálása és fetisizálása, másrészt

pedig az emberi lény tökéletes kiszolgáltatása ezeknek a „társalgásoknak” – vagyis megfosztása a szabadságtól, legyen az diskurzuson belüli, diskurzusok közötti vagy diskurzusokon túli szabadság. A posztmodernizmus számára az egyéni kvalifikációktól függetlenül mindenki reménytelenül ki van szolgáltatva az adott mindenható beszédmódnak (szemléletnek). Már ez

a csaknem hézagmentes determinizmus is jól mutatja a posztmodern diskurzus-fogalom szívószerűen szimplifikatív természetét. A posztmodern miszozófus szerint szabadság csak a posztmodernizmus szűkös szemléleti intervallumán belül van, az azon kívüli rendkívül differenciált világban sivár determinizmus uralkodik a lelkek fölött. A szubjektum *in toto* a diskurzus terméke. Ugyanakkor, miközben pedig a posztmodernizmus saját diskurzivitását nagyvonalúan átlépve a diskurzusoktól való megszabadítás szótérológiai ígéretével lép fel, egy sokkal kény-

12 „Beszédmódként” vagy „beszérendként” való magyarítása tulajdonképpen ellenkezik a posztmodernizmus szellemével, mert megfosztja e kifejezést, ha nem is fenntartástól, de banalitásától.

13 David Howarth: *Discourse. Concepts in the Social Sciences*. Philadelphia, 2000, Open University Press. 17. o.

szerítőbb erejű és sokkal textuálisabb diskurzusba csábítja, vagy inkább taszítja áldozatait. Valóban, a posztmodernizmus „diskurzus”-fogalma mintha csak magára a posztmodernizmus jelen-ségére lenne kidolgozva: *egyetlen diskurzus sem annyira diskurzív, egyetlen diskurzus sem viseli magán olyan erősen a jellegzetes diskurzus-szabályok bélyegét, mint a posztmodernizmus.* Ugyanis e sajátos miszozófia a maga rendkívül erős nyelvi jellegével, elidegenedett és túlhajtott (ál)tudományos és (ál)filozófiai nyelvezetével, poliszemantikának álcázott semmitmondásaival, szofisztikus trivialitásaival, irreleváns fogalomalkotásaival egy olyan nyelvi-„társalgási” miliőt képvisel, amely kivételes erővel képes bűvkörébe vonni áldozatát, öntudatlanul is átalakítva annak gondolkozási mintáit és struktúráit. A posztmodernizmusban valósul meg legerősebben a diskurzus-fogalom központi funkciója: a nyelviségre redukálni mindazt, ami messze több a nyelviségnél.

Elbeszélés

Bizonyos diskurzusok kohéziós erejét a posztmodernizmus szerint azok a „nagy elbeszélések” avagy metanarratívák, a történelmi tapasztalatnak és tudásnak azok az átfogó magyarázatai adják, amelyekkel oppozícióban a posztmodernizmus legelőször meghatározta önmagát. Maga a kifejezés már *prima facie* is magán hordozza a lingvisztikai redukciónizmus jegyeit, amennyiben egy irodalmi műfaj nevével illeti a történelem átfogó eszméit, s ekképp nem másra szolgál, mint az eszmék univerzális és fundamentális dekonstrukciójára. Mindenekelőtt kétségtelenül lehet a „metanarratívák” válságáról beszélni, de csak ama metanarratívák esetében, amelyek válságban vannak. A meghaló metanarratívák helyén ugyanis mindig új metanarratívák születnek. Nincs metanarratív vákuum, vagy ha mégis van, akkor az szinte kényszerítő erővel magába vonz egy új metanarratívát. Elegendő itt

csupán az integrációra és a globalizációra, mint metanarratívára gondolni: túl azon, hogy ezek maguk is metanarratívák, számos új, kisebb volumenű metanarratívának biztosítanak teret. Ráadásul az ideák és ideológiák univerzális dekonstrukciója a posztmodernizmus részéről nemcsak egyszerűen egy metanarratíva a sok közül, hanem egy olyan univerzális, totális és fundamentális, sőt fundamentalista metanarratíva, amely a maga kielégíthetetlen és sorvasztó – mert uniformizáló – kulturális imperializmusában önmagán kívül mindent dekonstruálni akar. Az összes metanarratíva posztmodern elutasítása mögött az egyetlen olyan metanarratíva trónra emelésének szándéka húzódik meg, amelyre immár valóban vonatkoztatható az a kifejezés, hogy „narráció”, „elbeszélés”: *míg ugyanis a nem-posztmodern metanarratívák egyáltalán nem, vagy csak igen kevésbé narratív természetűek, addig a posztmodern metanarratíva kiváltéppen narratív.* Ezzel újra eljutottunk annak felismeréséhez, hogy a posztmodernizmus éppen azáltal akarja dekonstruálni mindazt, ami nem posztmodern, hogy saját maga különböző aspektusainak természetét illegitim módon és gyakran retrospektíve rávetíti a társadalom és a történelem különböző aspektusaira.

„Puffasztott rizsa”¹⁴ – avagy a posztmodern retorika

Mivel a posztmodern miszozófia egy mű műszintjéről nem vesz tudomást, csak szöveg-szintjéről – arról is csupán azért, hogy mint művet dekonstruálja –, önmaga vonatkozásában is többé-kevésbé sikerrel alkalmazza ezt a hozzáállást: *eleve* nem akar mű lenni, csupán szöveg. Hogy ez mennyire sikerül, az más kérdés. Mindenesetre a *par excellence* posztmodern kijelentés tartalma – már ha egyáltalán van tartalma – füstfelhőszerűen elmosódott, vagy ahogy ma-

14 E kifejezésért Ratkó Lujának tartozom hálával.

guk a posztmodernisták eufemisztikusan kifejezik: poliszemantikus. A tradicionális és modern művekben a mondatok és kijelentések úgy foghatók fel, mint keresztek, méghozzá *célkeresztek*, amelyek többé-kevésbé pontosan mutatják azt a helyet, ahová a jelentések „becsapódnak”.¹⁵ A posztmodern stílus *decentralizálja* a mondat, a kijelentés értelmét: *jelentésfoltot* hoz létre, melyet nem választanak el éles határok a folton kívüli területektől, s amelynek vagy nincs „magja”, vagy több összesűrűsödési pont, több jelentéscentrum is felfedezhető benne.

Ugyanakkor a posztmodern szöveg képes megteremteni olvasójában azt az illúziót, hogy valami egészen komoly, mély és az adott dolog vonatkozásában releváns megnyilatkozással találkozunk.¹⁶ Köszönheti ezt annak, hogy a posztmodern stílus jellegzetessége egy túlerőltetetten tudományos – vagy inkább tudományoskodó – nyelvezet, mely a maga tökéletes elidegenedettségében nemcsak a hétköznapi beszélt és írott nyelvtől esik nagyon távol, de a nem-posztmodern tudományos vagy filozófiai nyelvezettől is. S ha az ember meggondolja, hogy ez a nyelvezet a posztmodern szövegben a mondanivaló nagyfokú bizonytalanságával találkozunk, akkor elkerülhetetlenül az a benyomása támad, hogy immár a paródia területén, méghozzá a tudományos-filozófiai nyelvezet paródiájának területén jár. Mivel azonban a posztmodern miszozófus ezt a parodisztikusságot észre sem veszi, voltaképpen a *posztmodern áltudományos nyelvezet önmaga paródiája*.

15 Természetesen a tradicionális és modern „jelentések” becsapódási helyei között túlbecsülhetetlen különbség van. A posztmodernista módszer irrelevanciáját éppen az mutatja, hogy mivel a jelentés szintjét nem vizsgálja, alig tud különbséget tenni tradicionális és modern között.

16 Mindezt a benyomást annak ellenére is megteremti, hogy saját teoretikusai szerint a posztmodernizmus a komolysággal és a mélységgel szemben a felszíni formák játékosságát képviseli.

ja. Így aztán semmi meglepő nincs abban, hogy ahol az olvasó mélységet sejt a posztmodern szövegben, ott csupán trivialitás rejtőzik, s ahol az olvasó lényegi relevanciát sejt, ott csupán homály és bizonytalanság uralkodik. A posztmodern szöveg nem az értelemre hat (amit egyébként is tagad): miközben elzsongítja az olvasót, *beleringatja* valamiféle homályos és megfoghatatlan posztmodern „életérzésbe”, azt a képzetet keltve benne, hogy részese lett valamiféle ezoterikus, számára sem teljesen felfogható kinyilatkoztatásnak.¹⁷ Így aztán a paródia mellé odakerül még a demagógia is. Kiváloán tetten érhető a posztmodern demagóg szédítés olyan sokat sejtető, de semmit sem mondó kijelentésekben, mint a már idézett Baudrillard-i mondat: „Aki az értelem által él, az az értelem által fog meghalni”. Vagy éppen Roland Barthes kijelentése: „Ami az elbeszélésben »történik«, az a referencia [a valóság, illetve a valósággal való vonatkozás] szempontjából szó szerint semmi; »ami történik«, az maga a nyelv, a nyelv kalandja, a nyelv eljövételének szüntelen ünnepe” (Roland Barthes)¹⁸ – ugyanis ez utóbbi kijelentés valójában nem egyéb,

17 Ennek „kísérleti igazolása” volt az az eset, ami Sokal-botrányként híresült el. Alan D. Sokal New York-i fizikus egy posztmodern zagyvalékokra épülő értelmetlen tanulmány-paródiával „tesztelte” a *Social Text* című folyóiratot. Miután tanulmányát elfogadta és megjelentette a lap, Sokal kijelentette, hogy részéről ez csak játék volt, s csupán azt kívánta általa demonstrálni, hogy a posztmodernizmus nem tud különbséget tenni az értelmes szöveg és az értelmetlen szöveg között. Lásd ezzel kapcsolatban Alan D. Sokal – Jean Bricmont: *Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal*. Budapest, 2008, Typotex Kiadó.

18 Idézi Ann Jefferson: *Strukturalizmus és posztstrukturalizmus* in: Ann Jefferson – David Robey (szerk.): *Bevezetés a modern irodalomelméletbe. Összehasonlító áttekintés*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó. 116. o.

mint az értelmetlenség szótérológiai mezbe bújtatott apoteózis.¹⁹

A posztmodernizmus csupán a bizonytalanságban és a homályban tenyészhet, akárcsak egy kísértet. Az értelem élesebb fényében mindjárt szertefoszlik, vagy pedig kiderül róla, hogy csupán egy rosszcsont kölyök akarja lepedőbe burkolózva ijesztgetni az embert. A posztmodernizmusnak a saját nyelv az életeleme, mondhatni „élőhelye”. Nyelvi közegétől megfosztva demisztifikálódik; olyan lesz, mint a vízből kiemelt medúza: tehetetlenül összeesik. A posztmodernizmus nem-posztmodern nyelven kifejezve nyilvánvaló idiotizmus. Nyelvezete által a posztmodernizmus tehát nemcsak elhatárolja magát mindattól, ami nem posztmodern, de még fontosabb funkciója e nyelvezetnek, hogy *páncélként védelmezi a posztmodernizmust*, ami enélkül még a komolyabb intellektuális kvalifikációk nélküli ellenfélnek is védtelenül ki lenne szolgáltatva.

Ám bármennyire elmosódott is a posztmodern mondat értelme, bármennyire „polisze-mantikus” is a posztmodern kijelentés, bármennyire próbál is kiküszöbölni magából minden „referenciát” és „logocentriskusságot”, vagyis minden vonatkozást a valóságra, még mindig messze van attól az „ideáltól”, amit a posztmodernizmus önmaga számára megfogalmazott, hiszen még mindig megjelenik benne a *logosz*, az *értelem*. Joggal tehető fel a kérdés, hogy a posztmodern szerzők a maguk kompromisszumot nem tűrő „jelölt”-ellenességükben miért ügyelnek arra, hogy „szövegekben” megjelenjék a „jelölt”, vagyis a jelentés,

19 Vagy más megközelítésből a megismerés magatartásának imitálása tényleges megismerési szándék nélkül. Nem lesz érdektelen itt megjegyezni, hogy volt, aki Alan D. Sokal posztmodern-paródiáját e kontextuson belül értelmezve kvázi autentikus posztmodern szövegnek tekintette (Kiss Endre: „A posztmodern gondolkodás története és logikája”. *Korunk*, 2006/7. 4–17. o. 12. jegyzet).

az értelem, a mondanivaló, a realitás különféle aspektusaival való viszony – miközben nem-posztmodern „szövegekben” ezek létjogosultságát, sőt egyenesen létét is szisztematikusan ignorálják, ha nem egyenesen tagadják. Joggal tehető fel a kérdés, hogy a posztmodern szerzők miért vannak még mindig olyan messze attól az „ideáltól”, hogy kiküszöbölve a „művet”, megvalósítsák a tökéletes szöveget, a *textura purát*.

Egy autoimmun jelenség – avagy az önmagával szembeforduló gondolkodás

Alig lehetne nagyobb hibát elkövetni, mint névértékben venni a posztmodernizmust. A posztmodern miszozófia megértésének igazi kulcsa egyáltalán nem annak megértése, hogy képviselői mit mondanak, hanem annak megértése, *miért* mondják azt. Ez, és csak ez a kérdés világíthat rá arra, hogy a posztmodern miszozófia homlokzata mögött mi húzódik meg.

A modernizmus és posztmodernizmus szembenállása nagyon is viszonylagos szembenállás. Valójában mindkettő egyazon fundamentumon áll, mindkettőt ugyanazon elvek éltetik, ám míg az egyik csupán töredékesen képes megvalósítani ezeket, a másik sokkal konzekvensebb.²⁰ Czákó Gábor kijelentése, miszerint „az ideológiamentesség sem képes átugrani saját árnyékát: az, ami, egy az ideológiák kö-

20 Ez a legmélyebb oka annak, hogy a posztmodernizmus minden különleges fogalomalkotási és neologizáló hajlama ellenére sem volt képes magának más nevet találni. Vö. ezzel kapcsolatban Ihab Hassan: A posztmodernizmus egy lehetséges fogalma felé. In: Bókay Antal és mások (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturálisztól a posztkolonialitásig*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó. 49–56. o.

zött”²¹ – nagyon is vonatkoztatható a posztmodernizmusra. A posztmodernizmus az egyik leguniverzálisabb „nagy elbeszélés”, mely hézagmentesen mindenre a saját „olvasztát” akarja rákényszeríteni, s amelynek önmagáról terjesztett nézeteivel ellentétben nagyon megvannak a határozott háttéraxiómái – s ezek pontosan ugyanazok, mint a modernizmus végső axiómái.

Mindenekelőtt a posztmodernizmus csak horizontális distinkciókat ismer el. Tagadja mindazt, ami vertikális, vagy ami valamilyen vonatkozásban van a vertikálitással. Ebből fakad éles szembefordulása minden totalitarizmussal. Az antitotalitarizmus az egész modernitásnak középponti eszméje, de a posztmodern mindenben, ami objektív szubsztancialitásként („tárgyi világ”) avagy objektív metafizikalitásként („igazság” és „érték”) jelenik meg, ugyanennek a „represszív” funkciónak a különböző vetületeit látja. A posztmodern miszozófus semmilyen autoritást nem tűr önmaga fölött: a tekintélyelvűség minden formáját elutasítja, nemcsak a személyben megnyilvánuló tekintélyt, hanem a dologiságban vagy az eszmeiségben megnyilvánuló tekintélyt is. Elutasítja a hatalom hatalmát, az eszmék hatalmát, az értékek hatalmát, a célok hatalmát. Mivel „a lélek a test börtöne”²², elutasítja még a lélek hatalmát is a test fölött. A posztmodern miszozófus nem tűri még a valóság „zsarnokságát” sem. A valóság is része annak az „ontológiai establishmentnek”, amelynek

puszta léte akadályozza a posztmodern miszozófus tökéletes emancipálódását. A posztmodernizmus tulajdonképpen egy társadalmi, sőt kozmikus méretű pszichoanalízis, amely az ösztön-én – a foucault-i „vágy” – útjából minden akadályt el akar hárítani. Minden hegyet el akar hordani, minden völgyet fel akar tölteni. A posztmodern miszozófus saját kétdimenziós világának horizontján él.

Ugyanakkor azonban a határokat sem szívleli, mert azok is korlátot jelentenek számára. Ámde nem a határok meghaladását választja, hanem a határok elmosását, a rossz határtalanságot: a képlékenységet, a kontúrtalanságot, az amorfiát. De nemcsak azért nem szereti a határokat, mert azok akadályozzák, hanem azért sem, mert a határok teszik a dolgokat azzá, amik, a határok biztosítják a dolgok identitását (vagyis szubsztancialitását). Bárminek a határozott identitása ugyanis már önmagában véve is elnyomó funkcióval rendelkezik a szubjektum vonatkozásában.²³ Ezért aztán a posztmodern miszozófus szívesebben él a „szimulákrumok” világában, egy olyan világban, ahol számára már semmi sem az, ami, s amelyben a szimulákrum az a hasonmás, amelynek nincs és soha nem is volt eredetije – mert önmaga hasonmása („tiszt szimulákrumitás”). Elutasít mindent, ami egy és egész, mert az értelmet, a jelentést mindig az egész hordozza, nem pedig annak egyes elemei. S mivel az egész sosem homogén struktúra, hanem egy középpont szervezi meg és tartja össze, a posztmodernizmus határozottan középpontellenes: nemcsak a politikai irányító centrumot tekinti „represszívnek”, hanem mindennemű centrumot. Ugyanis a középpont, mint szervező- és rendezőerő, hierarchikusan fölülte áll az organikus avagy organizált egység többi elemének, mintegy szolgálatába kényszerítve azokat. Maga a dekonstrukció sem egyéb, mint egy olyan sajátos „interpretációs ellentá-

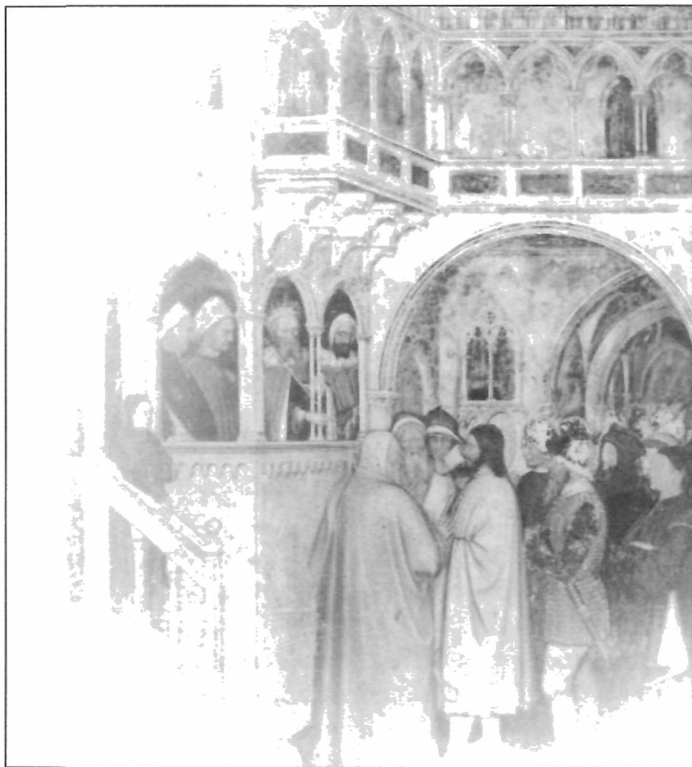
21 Czako Gábor: *Világfasírt. Esszék*. Budapest, 1995, IGEN Katolikus Kulturális Egyesület. 113. o.

22 Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, 1990, Gondolat Kiadó, 43. p. E gondolat végső konklúziója szerint a test igazi emancipálódása a lélektől való megszabadulása – vagyis az igazán szabad test a *holttest*.

Hogy a posztmodern miszozófus saját lelkét mint vele szemben álló „represszív” tényezőt tételezi, s ő inkább testével azonosítja önmagát, nem is érdemes csodálkozni.

23 A latin *obiectum* annyit jelent, hogy „eléje vet”, „szembeállít”.

madás”, amelyben az értelmező nem engedi, hogy akár a szerzői szándék, akár a mű „fölébe kerekedjen” azáltal, hogy „rákényszeríti” a maga „olvasatát”. A szövegnek gyakorlatilag végtelen számú olvasata lehetséges, egészen pontosan végtelen mínusz egy, s ez a szöveg *szerzőjének* olvasata: az, ami a „szöveget” *művé* teszi.

Az összes olvasat közül ez és csak ez egyedül totalitárius. Egyelőre – érthetetlen okokból – az eredeti mű megváltoztathatatlanságának zsarnoksága ellen még nem emelték fel a szavukat a dekonstrukcionista forradalmárok, de el fog majd jönni az az idő is, amikor a megmásítás eszköze nemcsak az értelmezés lesz, hanem a szabad átalakítás is – és természetesen semmilyen értékbeli különbséget nem lehet majd tenni, mondjuk, egy átírt *Isteni színjáték* és egy eredeti *Isteni színjáték* között.

A posztmodernizmus valójában nem az *arcára* kíváncsi a tőle különböző eszméknek és irányza-

toknak és filozófiáknak, hanem „szervezetük” belső működési mechanizmusára, elemi szintű struktúrájára – ami persze mindegyik irányzat esetében nagyjából ugyanolyan. Éppen ezért a posztmodernizmus semmi érvényeset nem tud mondani a világról, csak annyit, hogy mindaz, amit bármelyik irányzat érvényesként állított, érvénytelen, és pedig nem különböző okoknál fogva, hanem mindegyik *ugyanazért*. Ekképpen a posztmodern „olvasat” nem helyes vagy helytelen – hanem irreleváns. A lingvisztikai alapú kritizmus bár formailag nem tűnik radikálisan forradalminak, lényegileg annál inkább az. Ez a forradalom tehát nem olyan látványosan zajlik, mint a Bastille vagy a Téli Palota ostroma, ámde azoknál sokkal fundamentálisabb és mélyrehatóbb. Kerüli a nyílt konfrontációt, ezzel szemben szétbont, felold, aláás, leginkább a természetek működésére emlékeztet, amelyek belülről, láthatatlanul szétrágják a faépületet, hogy aztán az a legkisebb szellőkésre is „magától” összeomljon.

A posztmodern dekonstrukció mindentől és mindenkitől elvitatja önmagát: önmagával való azonosságát. Látásmódja szerint semmi sem az, aminek magát gondolja, hanem az, aminek a posztmodernista gondolja. Ennek megfelelően mindig deidentifikál, „szétmetaforizál”, aláás. Egy ilyen folyamat csak a szóval visszaélve nevezhető „interpretációnak”, „értelmezésnek”, mert hiszen az interpretáció azt jelenti, hogy „értékek közötti közvetítés” avagy „értékvitel”. Az értelmezés pedig annyit jelent, mint „az értelem megkeresése” – márpedig a posztmodernizmusban ezekkel épp ellentétes folyamatokról van szó: *dezinterpretációról és értelemfosztásról*. A valódi kritika ezzel szemben mindig elfogadja a másikat annak, ami – *de elutasítja*. A dezinterpretáció nem utasítja el nyíltan, de nem fogadja el annak, ami.

Valójában a posztmodernizmus képes mindent *alulról látni*, onnan, ahonnan minden a legjellegtelenebb, legkevésbé reá jellemző arcát mutatja – ha egyáltalán ez még „arcnak” nevezhető. Képes minden szemléletet kívülről látni, vagyis transzcendálni, de egy lefelé való meghaladás, szub-

transzcendálás értelmében. Ezért a posztmodern miszozófia a *par excellence nivellativizmus* és *redukcionizmus*. E két vonatkozásban már a liberalizmus és a modern tudományosság is komoly eredményeket könyvelhet el magának, de a posztmodernizmus messze túllépett ezeken, amikor mindent megfosztott attól, *ami*. Nem kell különösebb éleslátás annak belátásához, hogy a Nietzsche által „megénekelt” Isten halálától egyenes út vezet abba az állapotba, amelyből már nemcsak Isten hiányzik, hanem mindennemű „igazság”, „érték” és „eszme” is, és „minden meg van engedve” (Dosztojevszkij). Másképpen megfogalmazva „Isten halála” után szükségképpen az „ember halála” következik – mert hiszen „ami a természetfeletti ellen irányul, az előbb-utóbb ellene fordul a természetesnek is”.²⁴ Ez a vertikális minden nyomától lecsupaszított világ-szimulákrum saját természetes szimbólumát találja meg a sivatagban, melynek laudációját Baudrillard ekképpen fogalmazza meg: „A sivatag végtelen perspektívát jelent, a kifosztottság extrém formája, több, mint egy természeti állapot. Még csak nem is a kultúra, hanem az ellenkultúra legradikálisabb alakja. A sivatag az összes kulturális szuperstruktúra eltörlésének lehetőségét jelenti. A hipertér a tárgy és a jelentés [a posztmodernizmus két fő ellenségének] zéró foka, valamiféle lelki geológia [amikor mindaz, ami „lelki” felépítmény, a földdel válik egyenlővé].”²⁵ S ezért dicsőíti Baudrillard Andy Warholt, akinek sikerült eljutnia oda, ahová az avantgarde csupán reménytelenül vágyakozott: a tökéletes dekonstrukcióhoz – *a semmihez*.²⁶ És ez az a pillanat, amikor ki lehet mondani, hogy minden relativizmusnak van vonatkoztatási pontja. A

posztmodernizmus is valami – *valami abszolútum* – fényében relativizál, ami nem lehet más, mint az *Absolutum Metaphysicum*-nak: Istennek a diametrális ellentéte. Ez azonban nem az anyag, mert az anyag csupán a modernizmusnak – különösen is a *par excellence* modern filozófiának: a pozitívizmusnak – volt az abszolútuma. A posztmodernizmus rejtett abszolútuma, amelynek a nevében és érdekében mindent relativizál, és amely immár tényleg tökéletes opponense Istennek: a *semmi*. „Mindennek mértéke az ember” – mondja a modern ember. „Mindennek mértéke a semmi” – mondja a posztmodern ember.

Már a liberalizmus is csak saját fundamentumán engedélyezte a pluralitást, vagyis toleranciája gyakorlatilag csak a liberalizmus különféle „változatainak” tolerálására terjedt.²⁷ A posztmodernizmusban, mivel sokkal fundamentálisabb és univerzálisabb, ez a mozgástér még jobban beszűkül. Az a fajta pluralitás, amit a posztmodernizmus engedélyez, nem fog át nagyobb intervallumot, mint az a pluralitás, amit a „szocialista tábor” országaiban a marxizmus fogott át. A posztmodernizmus ugyanis korlátlan lehetőséget biztosít minden számára, de természetesen csak azzal a feltétellel, ha ezek a lehetőségek belül maradnak a posztmodernizmus keretein, vagy más megfogalmazásban, a szóban forgó dolgok vagy személyek lemondanak önazonosságukról, és feloldódnak egy szubstrukturális homogén mezőben (a „sivatagban”).

A posztmodern miszozófus a maga dezinterpretációs dűhében mindent a maga képére akar formálni; láthattuk, még a múltat is. Kielégíthetetlen éhségében nem tűr meg maga mellett semmit, ami nem alkalmazkodik a posztmodern

24 László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*. Nyíregyháza, 2000, Kötet Kiadó. 72. o. (427. aforizma)

25 Jean Baudrillard: *Az utolsó előtti pillanat. Beszélések Philippe Petit-vel*. Budapest, 2000, Magvető Könyvkiadó. 107. o.

26 Lásd Jean Baudrillard: *Gépies sznobizmus. Gondolat-jel*, 1993/3-4. 75–83. o.

27 Sőt, korai változatában a liberalizmus – a szociáldemokratizmussal és az anarchizmussal karöltve – az erőszakos forradalmi és terrorista módszerektől sem riadt vissza mindazzal szemben, ami határain kívül volt, vagyis az *ancien régime*-hez tartozott; pacifikus hajlandósága önvédelmi okokból csak hatalomra kerülése után alakult ki.

felfogáshoz. Úgy harcol a szabadságért és a pluralitásért, hogy közben egyre szűkebbre vonja annak az eszmei térnek a határait, amelyben ez a szabadság és pluralitás megvalósulhat. A tökéletes szabadság és sokféleség már egyetlen pontban fog megvalósulni, s a tökéletesen szabad mikrokozmoszok végtelen sokasága egyetlen tűhegyén: a posztmodernizmus tűjének hegyén fog táncolni. A posztmodern pluralizmusa tehát egy mindeddig egyedülálló mértékű homogenitás, mert kizárólag a forma horizontális pluralizmusát engedi meg: azok az elemek, amelyeket hajlandó integrálni, felszíni fodrozódásukon kívül semmiben sem különbözhetnek egymástól.

A horizontalizmus szoros kapcsolatban áll azzal, amit leghelyesebb lenne talán metamorfizmusnak, a formák folytonos átalakulására alapozott szemléletnek nevezni. A változás, vagyis az állandótlanság eszméje már a modernizmusban is központi szerepet töltött be. Amit ehhez a posztmodernizmus hozzá tett, az csupán ennek az eszmének egy sokkal következetesebb és radikálisabb átfogalmazása – ami ismét csak azt mutatja, hogy a posztmodernizmus nem egyéb tökéletesített modernizmusnál. Ha a modernitás vezérgondolata az volt, hogy nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni, akkor a posztmodernitás az, hogy már egyszer sem lehet belelépni ugyanabba a folyóba²⁸ – még pillanatnyi vagy

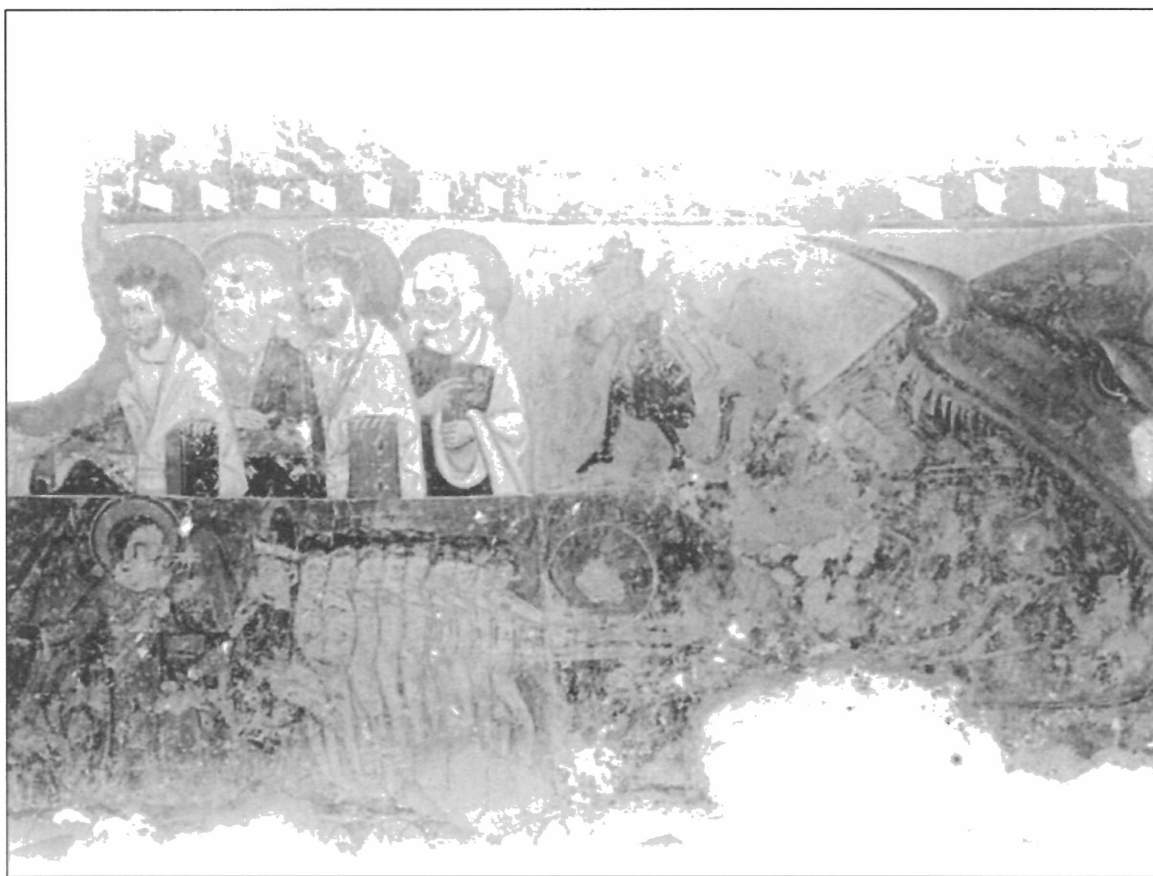
28 Az eredeti *dictum*, mint közismert, Hérakleitosztól származik (Diels CXIX); radikalizált változatának forrása Platón egyik első tanítója, Kratülosz volt (lásd Arisztotelész: *Metafizika*, A, 5. 1010a 12., vö. Platón: *Kratülosz* 440d-e). Kratülosz a maga posztmodernizmusában („valójában semmiről nem lehet kijelenteni semmit”) egyébiránt addig jutott, hogy egy időben visszautasította azt, hogy szavak által fejezze ki magát, s csak az ujjait mozgatta. Nem érdektelen itt megemlíteni, hogy Platón a *Kratülosz*-ban 2300 éve megfogalmazta a posztmodern lingvisztikai dekonstrukcionizmus kritikáját (lásd különösen 386a–387b, valamint 436e-től egészen a dialógus végéig).

inkább elvi identitás sincsen; vagyis minden a folytonos *mással levés* állapotában van. Valójában az isteni állandóság és abszolút önazonosság – a hamvasi „egyetlen azonosság”²⁹ – tagadásától egyenes út vezet *minden* állandóság és *minden* azonosság tagadásáig, ideértve a tudományos igazságok és törvények állandóságát (*vagyis* létét), a „jelentések” és „értelmek” állandóságát (*vagyis* létét), s egyáltalán minden dolognak az önmagával való azonosságát (*vagyis* valóságát). Ebből a szempontból paradigmátikus a posztmodernizmus metafizika-ellenessége. A „metafizika” szó mindenekelőtt és eredendően a *phüszisz* világán túli isteni létre vonatkozott (*metaphysicum absolutum*), ám a posztmodernizmus mindazt „metafizikai-ként” azonosítja – következésképpen kiküszöbölendőnek tekinti –, ami az állandóságnak és önazonosságnak („szubsztancialitásnak”) bármilyen fokával bír. Az Istentől való elfordulás („minősített” antimetafizika) tökéletesen logikusan konkludál a minden állandóságtól és önazonosságtól való elfordulásba („minősítetlen” antimetafizika). Amikor tehát a posztmodernizmus a mindeddig legkövetkezetesebb antimetafizikai szemléletet képviseli,³⁰ akkor valójában csupán perfektuálni akarja az „isteni pólustól”, vagyis az állandóságtól, az önazonosságtól, a létből való modern eltávolodást – anélkül természetesen, hogy az istenivel való szembefordulás közvetlenül megjelenne törekvéseiben.

Az „isteni pólussal” való szembefordulás szükségképpen vezet el az „emberivel” való

29 Hamvas Béla: *Scientia Sacra. II. rész. A kereszténység*. Szentendre, 1996, Medio Kiadó. „Androgünosz”, n. 82.

30 Metafizika-ellenességének vonatkozásában egyedül csak a pozitívizmus-neopozitívizmus mérhető hozzá, míg azonban a pozitívizmus a tárgyiség területén kívánta megvetni a lábát a metafizika elleni harcában, addig a posztmodernizmus az alanyiség világában: a tiszta szubjektivitásban.

szembefordulásig; az Univerzális Szubjektum (Isten) elvetése szükségképpen vezet az individuális szubjektum (az ember) elvetéséhez. A posztmodernitásnak természetesen nem az az „ellenüdvörténeti” feladata, hogy szembeforduljon a transzcendenciával s mindazzal, ami annak közvetlen következménye; ezt a feladatot a modernitás már végrehajtotta, méghozzá csaknem tökéletesen. A posztmodernitás feladata, hogy szembeforduljon a transzcendenciaának azokkal az indirekt és nagyon is távoli következményeivel, amelyek az embert – a szó humanisztikus értelmében – még mindig emberré teszik. Ha a modernizmus „ellenüdvörténeti” küldetése az „isteni” felszámolása, akkor a posztmodernizmus „ellenüdvörténeti” küldetése az „emberi” felszámolása: *mindannak felszámolása, ami az embert emberré teszi.*

Befejezés

A posztmodernizmusban a modern ember végső határához érkezett. A modernitás „dekonstruálta” a tradicionalitást a maga kulturális, tudományos és politikai forradalmai során. Most a posztmodernitás forradalma folyik a modernitás ellen, mert a modernításban még maradt valami, ami *valami*: ami fix, ami – ha torz módon és alsóbbrendűen is, de – emberi. Ami érték. Ami tradicionális. Éppen azok a kvalifikáló eszmék elviselhetetlenek számára, amelyek fényében különbségek keletkezhetnének ember és ember között. Minden ilyen eszme ugyanis *hierarchizál*. „Mindannyian egyenlőek vagyunk a világ mint illúzió előtt – mondja a neves posztmodern miszozófus –, távolról sem vagyunk azonban egyenlőek a Jó és az Igazság világa előtt, ezek

előtt az elvek előtt, melyek mindenfajta egyenlőtlenség gyökerét képezik.”³¹

Már a modernitás is nagy mértékben standardizálta és uniformizálta a világot. E folyamatot azonban a posztmodernizmus hivatott beteljesíteni: megvalósítani *a tökéletes pluralitásba oldott tökéletes uniformitást* – azt az állapotot, amelyben már minden csak „más”.³² Éppen ezért a posztmodernizmusban már megjelenik az embernek a konkrét elhagyása. Feltett szándéka, hogy az ember háromdimenziós életterét kétdimenziósra redukálja. Csak ebben a kétdimenziós létterben valósulhat meg a tiszta pluralitás – a pusztán horizontális különbözőség –, és az erre alapozott szemlélet:

31 Lásd Jean Baudrillard: „Gépies sznobizmus”, 81. o.

32 Míg a másság kultusza a későmodern liberalizmusban specifikus területekre korlátozódott (szexuális magatartások, az emberek faji megkülönböztetése stb.), a posztmodernizmusban már közel univerzálissá vált.

a pluralizmus. A pluralizmus Sok-ja az Egynek, vagyis Istennek az abszolút ellenpontja, s így ami a legtávolabb van Istentől, a *tiszta multiplicitás*. Mert ha nincs Isten a létezők hierarchiájának csúcán, akkor csak horizontális különbségek léteznek; ha nincs Isten, akkor nincs igazság – csak kommunikáció, technológia, nyelvjáték, funkcionalitás és operacionalitás, mesterséges intelligencia, intertextualitás és interrelacionalitás és így tovább. Akkor a relativizmus királyvize előbb-utóbb mindent felold. A modernség ebben a relativizmusban tudja legmélyebben megragadni önmagát, ebben tud leginkább önmagává válni. A modernitás a posztmodernitásban válik *teljesen önmagává*.

A posztmodern miszozófia a nyugati gondolkodás totális csődjének ellenfilozófiai artikulációja. Úgy „dacol” a felbomlással, hogy azonosítja magát a felbomlasztó tendenciákkal, sőt, magára vállalja e tendenciák katalizátorának szerepét. Lényege szerint szisztemati-

kus lényegkerülés, módszere szerint univerzális relativizmus, célja szerint nivellatív redukcionizmus: mindent diszkvalifikálni és denaturálni, mindent leszállítani a legalsó szintre, szubstrukturális elemeinek szintjére. Hogy ebből csak nihilizmus lehet, azon nincs mit csodálkozni, hiszen „amikor az ember egyre inkább a kvantitatív világ felé [fordul], akkor voltaképpen a semmi felé fordul. Mert ahogy

az ember a szellemet elveszítve a lelket tartotta meg, amelynek még voltak bizonyos szellemi tulajdonságai, majd csak a testet tartotta meg, amelynek vannak még bizonyos lelki tulajdonságai, lassan eljut a semmihez, aminek lesznek még bizonyos testi tulajdonságai.”³³

33 László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*. 118. o. (696. aforizma)